

tankönyveknek az az óhatatlanul egyszerűsítő, hosszúra nyúló egymásutánja, melyben a „vétkesek közt cinkos, aki néma” már-már a költemény végszavává, a cselekmény Nini-véje pedig Hitler birodalmává lett.

De ha tény – vitát nem érdemlő tény – is, hogy a műnek *vannak* antifasiszta megnyilatkozásai – egyszersmind tehát ilyen értékei –, ez semmiképpen nem teszi *a mű egészét* specifikusan antifasisztává. Egy bizonyos kornak az olvasói recepciója érthető módon domboríthatta ki belőle az ilyen vonatkozásokat, ez azonban nem lehet ok arra, hogy mi mindvégig ilyen olvasatú beszűkítésben – a mára vonatkoztatva azt mondhatjuk: ilyen torzításban – adjuk tovább. Megérdemli, hogy teljes gazdagságában próbáljuk már a magunkévá tenni.

TAMÁS ATTILA

MI A HÉZAG?

ANTOLÓGIA A FELSZABADULÁS UTÁNI
MAGYAR IRODALOMBÓL*

Kezdjük közhellyel a könyvismertetést: az olvasó hézagpótló művet tart kezében. E tény megállapítása után feladatunk nem túl bonyolult, azt kell csupán leírnunk, hogy mi a hézag az általános iskolák 5–8. osztályaiban 1945 utáni irodalmunk hadrendjében, és az antológiában szereplő művek alapján arról beszélni, hogy hézagpótlásra alkalmas nyersanyaggal dolgozott-e a válogatás összeállítója.

Ha felütjük a *Tantervet*, az 5. osztály számára előírt tananyag részletezése előtt az egész felső tagozatra érvényes célokat és feladatokat találjuk, szerencsére csak egy oldalon. Idézzük most a célok első mondatát:

*Összeállította: Tóth Emőke (Tankönyvkiadó, 1980).

„Az irodalomtanítás célja, hogy — a szépirodalmi alkotások érzelmi-esztétikai hatására építve, kapcsolatot keresve a társművészetekkel — fejlessze tovább a tanulóknál a világ esztétikai birtokbavételének képességét...”

Az általános iskolai irodalomkönyvek szorgalmasan igyekeznek eleget tenni a tömör és határozott célok és feladatok mindegyikének, ennek következtében hol jobban, hol kevésbé, de általában tisztességtudóan unalmasak. A világ esztétikai birtokbavétele sajnos nem a tervezett ütemben folyik, az iskolákból kiszabadult tizenévesek krimi és képregényt fálnak, vagy — s ez némi önállóságra is utalhat — újmódi káromkodásokat eszelnek ki, s köpködik tele velük a jólfésült felnőttvilág járdáit. A tizenévesek szotyoláznak, a komor-komoly idősebbek pedig *a bezzeg az ő idejüket* emlegetik. A tankönyveket lapozva nem túl széles a választék II. világháború utáni irodalmi alkotásokból. Néhány kedves Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes-vers, Nagy László tüzei nyolcadikban Sütő András, Sánta Ferenc, Örkény István írásai, Illyés Gyula és persze Váci Mihály versei. A névsor nem teljes, de kevesen hiányoznak. Játékos ritmikái gyakorlatokra alkalmas művek, és a szegénység nyomorúságát bemutató osztályharcos alkotások. Röviden így jellemezhetjük az általános iskolai anyagot. Természetesen túlzó ez a megállapítás, mert jó néhányszor 30–40 gyereket készítenek álmélkodó csendre egy-egy vers vagy novella, de gyorsan megtörik a varázslat, a következő órán aztán minden felelő arról beszél, hogy voltak szegények meg gazdagok, és a költő a nagynénje csizmájában lépegetett télvíz idején az iskola felé.

Ha viszont ez így van, minek vagy kinek köszönhető a tény; korosztályról korosztályra, nemzedékről nemzedékre kiművelődik az irodalmat értők és szeretők, az értékest az értéktelentől megkülönböztetni tudók vékonyka rétege? A válasz egyszerű: az irodalomnak — *a valójában mindig igazat mondani kötelei irodalmi alkotásoknak* —, és a mostanság a nemzet lábtörlőjeként emlegetett tanároknak. Akik így-úgy, ugrálva és araszolva, fintorogva vagy lelkesülten az

igazság, a méltóság, a szabadság felé fordítják tanítványaik szemét. És ezek az ódivatú s roppant magasztos fogalmak kizárólag az értékes irodalmi alkotásokban villannak fel. Legalábbis irodalomórán. Az 1945 utáni művekben is. Amelyekben nincsenek meg, ott csikorog a táblán a kréta, amint felírja a kérdést: *miért szép?*, hamisan cseng tanár és tanítvány hangja, amikor felolvassa. Az efféle művekben legfeljebb az iskolai ünnepélyek mikrofonjai segítenek: jótékonyan recsegnek a *szavalat* ideje alatt.

Lassan eljutottunk a spenóztöld (talán valamivel világosabb) kötetű antológiához, amely összeállítója szándéka és az olvasó gyanúja szerint hézagpótló. Még hozzá körültekintően összeválogatott, az előszavában megfogalmazott céloknek megfelelő, és főleg, diáknak-tanárnak egyaránt hasznos olvasmány. Mint láttuk, van mit pótolni, ha azt akarjuk, hogy gyerekeink a mai és tegnapi-tegnapelőtti irodalmunkat örömmel olvassák. Sok érdekes, sok izgalmas és sok szép irodalmi alkotás sorakozik fel a könyv alapjain. Mottóvá emelt idézetek vezetik be az egyes fejezeteket, ez kissé riasztó, hiszen a tankönyvekben ugyanígy van. Az első két rész a gyerekkor, a diákélet és a család képeit idézi. Sokszínűen, sokhangúan. Aztán a szerelemről, majd a hősi vagy kevésbé hősi múltról szólnak a szavak. A következő egység a szabadság lobogó szoknyája körül táncoló írók-költők – némiképp a hétköznapok forradalmisága eszméjét sugalló – írásait szorítja keretbe. *Világ-Világa* cím alatt vallomások a hazaszeretetről, majd a *Kivívott békesség* elmúlást, halált, őszi szomorúságot bemutató művei, végül az utolsó fejezet ismét az egekig repíti a reménykedő képzeletet: *ifjúság királya, tűz*.

Az összeválogatott írások döntő többsége valóban értékes, olvasóinak élményt ajándékozó irodalmi mű, mégis egyre nagyobb kétségbeeséssel forgatjuk a könyvet. Hiába csodálkozunk rá a kortárs képzőművészet kiváló képviselőinek alkotásaira (34 darab kép ékesíti az antológiát), amint szemünk a képek alatti magyarázó szövegre csúszik, *bátran* meghökkenhetünk: együgyű értelmezések, didaktikus pötyö-

gések rágják a szánkba, hogy az adott képről vagy szoborról mit kell gondolnunk, a költő (író) és a festő (szobrász, keramikus) mit ábrázol. Rendszerint ugyanazt ábrázolják, csak másként, más eszközökkel. És ez olyan csodálatos, hogy minden kép alá oda kell írni, s így nemcsak a képek, hanem a kedves tanszövegek is emelik a kötet fényét. Idézzünk néhányat a képmagyarázatok közül. A 292. lapon, Ottlik Géza elbeszélése után Melocco Miklós Ady-szobrát találjuk, e szöveg kíséretében:

„A szobrász és az író itt közölt művében a művésznek a betegséggel vagy a halállal szembeni magatartását kutatja. Adyt, az embert legyőzte a betegség. Megtört, magát megadó embert ábrázol a szobrász. De épp Adyval kapcsolatban beszélhetünk arról, hogy az emberi magatartás és a költészet nem azonosítható. Olvass el néhány, a világháború alatt született Ady-verset!”

Mi következik mindezekből? Gondoljunk *ki* néhányat a 10–14 éves gyerekek *helyett*. 1. Az embert legyűrheti a betegség. 2. A művészt még a halál sem. 3. Az emberi magatartás (főként betegség esetén) más, mint a költői attitűd. 4. Háborús években kiváltképp más. Vagy keressük ki Petőfi képét (154. lap), s izlelgessük a didaktika zsenialitásával megfogalmazott négy darab kérdést: „Ti melyik Petőfit szerettitek? A költőt? A politikust? Az embert?” Karinthy Frigyesnek is feltehették annak idején e kérdéssort, válaszolt is rá *Az új Pilvax* című karcolatában:

„Sándor bácsi feje egyszerre kettévált, két fej lett az egyből, és a két fejtől lefelé egész Sándor bácsi kétfelé hasadt. Két nyak, két törzs. Egy perc múlva két Sándor bácsi állt az asztalon. A pofátok szentjit! — kiáltott nekikeseredve az a Sándor bácsi, akinek árvalányhaja volt, és földhöz csapta a kucsmáját —, az ántiját neki! — ez a Beöthy Zsolt már megint különválasztotta bennem az embert a költőtől!”

Folytathatnánk a *társművészeteket* és *társművészeket* összekapcsolni kívánó fantáziadús mondatokat, de unalmas lenne, mert egyformák, és mint a nehezen megojt tojások, mind *kicsit* másutt deformáltak. Talán majd a kötet végén, a *Kislexikonban*, talán ott másként lesz. *Nem*. Rend van itt,

ábécérend, a kötetben szereplő művészek neve, a név alatt rövid jellemzés a művészről, a művekről. A képmagyarázatok ekkorra már megszokott stílusában, módszereivel. *A költőről megtudjuk, hogy képekkel dolgoznak*: „Az érzelmeket nála leggyakrabban képek jelenítik meg.”; „A világ, a valóság ábrázolására törekszik . . . Költészetében a képek hordozzák a gondolatot.”; „Újító költő. A leghétköznapibb érzések — például a szerelem — képi megjelenítésére vállalkozik.”; „Látomásos képekben idézi fel az általa szeretett valóságot.”; „Nála a képek hordozzák a jelentést.”; „Verseiben sok a kép, ezek egyszerűek, de nagyfokú érzelmi töltést hordoznak. Komor hangú versei sohasem vigasztalanok.”; „Művei . . . ünnepélyesek, leginkább a képek hatnak bennük.”

Rózsa György úr bizonyára örömmel forgatná a *Kislexikont*, sok-sok LEGet találna: „egyik legkiválóbb”; „legeredetibb hangú”; „a XX. század egyik legnagyobb költőegyénsége”; sőt, „A mai próza- és drámairodalom legkiemelkedőbb egyénsége (Sütő András)”, de még nála is sokkal jelentősebb Németh László: „Regényeivel a XX. századi prózairodalom legkiemelkedőbb képviselője.” Micsoda biztonság! A gyerek persze nem vitatkozik, megszokta már ezt a tévéhíradós hangnemet, ha legnagyobb, hát akkor a legnagyobb. Az *Antológiában* is ezt írják.

A *Kislexikon* egyetlen érdeme — a már említett ábécérenden kívül —, hogy könyveket ajánl. A művészeket bemutató tanügyi szövegek után regények, verseskötetek, tanulmányok címei találhatóak. Akinek még maradt kedve, az elmehet a könyvtárba, s előkeresheti a könyveket. Aztán lázasan gondolkodhat: *ki is hát a legkiemelkedőbb?*

Aki szereti és érti az irodalmat, s feltehetően szakmája (szaktárgya) kiváló művelője, ráadásul antológiát szerkeszt, annak az alábbi tényekre is figyelnie kellene:

1. Az olvasónak (gyereknek — felnőttnek) élményre, és nem hírmagyarázatra van szüksége.
2. Az általános iskolai tanulók többségének még 5–8. osztályos korában is van fantáziája.

3. Jobban szolgálná a világ esztétikai birtokbavételét és a *könyvtárlátogatók felvirágzását* egy névmutató (ajánlott irodalommal) az antológia végén, mint a lelkendező *Kislexikon*.

4. Egy elégségesre államvizsgázott, túlóráktól piros szemű magyartanár bármikor képes a könyv – nem szépírók által írt – szövegeihez hasonlólt előadni. Még hatodik órában is.

Aki szereti és érti az irodalmat, és 17416/80. számon oktatási segédeszközként való használatát engedélyezi és ajánlja egy antológiának, valamint a kéziratot bírálja és a könyvet kiadja, annak figyelembe kellene vennie a következőket:

1. Az emberek (olvasók) józan többsége nem szereti a kinyilatkoztatásokat: „Az antológiánkba felvett művek azonban mind irodalmilag értékes alkotások.” Tessék mondani, ez biztos?

2. Tudjuk, hogy a válogatás nem azt jelenti, hogy senki se maradjon ki. De azt eddig nem tudtuk, hogy 1945 „önként vállalt korszakhatár”. Ki vállalta, önök? Mi? Az irodalom? Nem önkényesen választottak akartak írni?

3. Ennyire jól tudják, hogy ki (kik) a legnagyobbak? Ez az egyedüli, kizárólagos igazság?

4. A 217. laphoz érve az Orosz János kép értelmezése: „A festő azzal, hogy felbontja a formákat az emberek fájdalmaról vall. Orosz János festménye és Galgóczi novellája a falu megváltozott életformájának nehézségeire, az emberek szenvedéseire utal.” Én feltételezném, hogy az olvasók észreveszik: a) A festő nem bontotta fel a formákat. b) Ritkán szánt pegazus a jobbágyverítéssel öntözött magyar szántóföldeken. c) Még ritkábban szorul egy-egy unikornis az igáslónak kikiáltott pegazus és a Nap közé. d) A kép címe: *Búcsúzik a lovacska*, s ilyen címmel Nagy László is írt véletlenül egy verset, valamint Orosz Jánosról a *Kislexikonban* azt a tudósítást olvassuk, hogy „A művészet és a tett egysége jellemző egyéniségére” (elárverezett képei árát az éhező afrikai gyerekeknek adta), sőt, „vonzódik az irodalmi művek által felkeltett élmények és fogalmak . . . ábrázolásához”, szóval, a tényállás nem olyan egyszerű, mint a képet kísérő félrevezető

tanszöveg. Azaz – befejezve a könyv ilyen-olyan oktatás-technológiai megfontolásokból célirányosan megfogalmazott szövegeinek bírálatát, annak a félelmünknek adhatunk kifejezést, amelyet már Nagy László lovacskája is elsírt 1963-ban: „lényemet édesre kurvította/dödögéstek cukros zenéje”.

Hasznos és jó könyv az az antológia. Én gyakran szegem meg segítségével a *Tantervet*. Rosszkezdű napjaimbam, amikor nincs erőm a kötelező tananyag megcsócsálásához, beviszem óráimra, s olvasunk belőle verset, elbeszélést, képet. Tehát hézagpótló műként alkalmazom. Igaz feljavítottam az antológiát. A tanári szabadság szellemében egy fekete filctollal áthúztam benne minden szöveget, ami a világ esztétikai birtokbavételét késettetheti. Megtehettem, hiszen én vagyok a 20. századi magyar magyartanárok legkiemelkedőbb egyénisége. Nagyobb, mint Cassius Clay. Elhíhetik, a feleségem mondta. Egyébként Farkas Árpádhoz is hasonlítok [341. lap]: „A versvégi csattanók mögött szenvedélyesen áll ő maga, hirdető, hogy az ember nem hagyhatja el magát.” Látják, a recenzióvégi csattanó mögül én még ki is merem lépni! Nem állva hirdetem a jelszavakat, menetelek. A magyar oktatásügy tarkabarka seregében. Szenvédélyesen.

DIPPOLD PÁL

VÁLASZ CSONKA FERENCNEK*

Az Irodalomtörténet 1984/3. számában Csonka Ferenc *Csapodi Csaba: A Janus Pannonius-szöveghagyomány* címmel közleményt jelentetett meg. Sajnos a közlemény címe és tartalma egyáltalán nem felel meg egymásnak. Csonka ugyanis magáról a művemről mindössze 6 sort ír, nem fog-

* Szívesen adunk helyet mind a kritikának, mind a szerző válaszána, de a felmerülő filológiai kérdések további vitatását nem tartjuk feladatunknak. (A szerk.)